

Şehâbeddin es-Sühreverdî – Şemseddin eş-Şehrezûrî, çev. Tahir Uluç, *Hikmetü'l-işrâk – Hikmetü'l-işrâk Şerhi*

İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
495 s. ISBN 9786257587747

GÜLİZAR EKİNCİ*

Bir eseri orijinal dilinde okuyup anlamak, hele ki bu felsefî bir metin ise, oldukça meşakkatlidir. Günümüz İslam felsefesi araştırmacılarının temel problemlerinden biri de araştırmacının inceleme konusu yaptığı kadim bir esere ulaşmanın yanı sıra onu asıl maksadı ile anlayabilmektir. Bu problem, İslam felsefesi alanının kendine has zorluğuna yabancı bir dilin hem doğru anlaşılması hem de aslına uygun şekilde aktarılması gayesinin eklenmesiyle kendini gösterir. Alanın ana kaynaklarının anlaşılmasında bireysel gayretlerin külfetine karşın, o eserin çevirisinin basılması ilave bir çabayı gerektirir. Bu bakımdan ülkemizde İslam filozoflarının temel eserlerinin hakkıyla yapılan her bir tercümesi, kendisi kadar kıymetli ve değerlidir. İslam felsefesi alanına önemi haiz katkı sağlayan tercüme-lerden biri de Tahir Uluç'un henüz Türkçe'ye kazandırdığı Şemseddin eş-Şehrezûrî'nin (ö. 687/1288'den sonra) *Hikmetü'l-işrâk Şerhi* (*Şerhu Hikmeti'l-işrâk*) adlı eseridir.

Hikmetü'l-işrâk, İşrâkilik ekolünün kurucusu sayılan Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) işrak felsefesini sistemli bir şekilde ortaya koyduğu ve en çok yankı uyandıran eseridir.¹ Sühreverdî'nin şaheseri sayılan *Hikmetü'l-işrâk*, aynı zamanda İşrâkilik'in en temel kaynağıdır. Sembollerle dolu, ağır bir dile sahip olan bu Arapça esere sonraları birçok şerh yazılarak daha anlaşılır kılınmıştır. Söz konusu şerhlerin ilki ve diğerlerine kaynaklık etmesi açısından en temeli Şehrezûrî'nin şerhidir. Şehrezûrî,

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Bilim Dalı / PhD Student, İnönü University Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy, Malatya, Türkiye, ORCID 0000-0002-7928-9622 gulizarekinci2147@gmail.com

DOI: 10.26570/isad.1235876

Atıf/Citation Ekinci, Gülizar, "Şehâbeddin es-Sühreverdî – Şemseddin es-Şehrezûrî, çev. Tahir Uluç, *Hikmetü'l-işrâk – Hikmetü'l-işrâk Şerhi*", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 49 (2023): 196-201.

1 Kutluer, "Hikmetü'l-İşrâk", s. 521-24.

yazdığı şerh ile işrak felsefesinin şekillenmesi ve yaygınlaşmasını sağlayan iki kişiden biridir (diğeri Kutbüddin eş-Şîrâzî [ö. 710/1311]).² Bu yönüyle onun şerhi, işrâkî literatürün temel başvuru kaynaklarından biri olması hasebiyle oldukça merkezîdir. Daha önceleri *Hikmetü'l-İşrâk*'ın ilk çevirisini yapan Uluç,³ Şehrezûrî'nin şerhini de tercüme etmekle işrâk felsefesinin anlaşılması yönündeki destekleyici adımlardan bir diğerini atmıştır.

Söz konusu tercüme “Mütercimim Önsözü”, “Şehrezûrî'nin Mukaddimesi”, “Sühreverdî'nin Mukaddimesi” ile “Düşünmenin Kuralları” ve “İlahî Işıklar, Işıkların Işığı, Varlığın İlkeleri ve Bu İlkelerin Düzeni” başlıklarıyla iki bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümün altında “makale”ler ve her bir makalenin altında “kural”, “hüküm” ve “fasıl”lar bulunmaktadır.

Uluç “Mütercimim Önsözü”nde temelde dört önemli hususu açıklamaktadır. Bunlar, işrak felsefesinin ortaya çıkmasındaki temel dinamizmin Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Tehâfütü'l-felâsife*'deki eleştirileri ile ilişkisi, İşrâkiliğin Meşşâilîği dönüştürerek kendine temel yapmayı amaçlaması, işrak felsefesinin bugüne kadar hem tarihî hem fikrî açıdan eksik veya yanlış değerlendirilen konumu-önemi ve şerhin çevrilmesinde karşılaşılan güçlüklerdir. Uluç'a göre Gazzâlî'den sonra felsefe-din ilişkisinde iki farklı yaklaşım oluşmuştur (s. 11-14). Gazzâlî'nin filozofları tekfire varan eleştirilerinden hareketle doğan yaklaşımların ilki İbn Rüşd (ö. 595/1198) örneğinde olduğu gibi felsefenin yapısında hiçbir değişikliğe gidilmeden dinin felsefeyi desteklediği, Uluç'un tabiri ile “dini felsefeye yaklaştırma” (s. 12) yaklaşımı, ikincisi ise Sühreverdî'nin felsefenin fikrî, dinî ve ahlakî veçhesini reforme eden işrak felsefesidir. Uluç'un, Sühreverdî'nin işrak felsefesini, tıpkı İbn Rüşd'ün din-felsefe ilişkisindeki tasavvuru gibi, Gazzâlî'nin eleştirilerini dikkate alarak oluşturduğuna dair çarpıcı yorumu dikkate şayan olmakla birlikte bir o kadar tartışmaya açıktır. Bununla birlikte yazar, işrak felsefesinin ortaya çıktığı dönemin tarihsel ve toplumsal yapısı ile ilgili yaptığı tespitlerle İşrâkiliğin İslam felsefesi tarihi ve toplum içerisindeki konumunu-önemini belirlemek istemiştir.

Eserin birinci bölümünde, işrâkî felsefenin ilke ve yöntemleri zemininde ağırlıklı olarak mantık konuları işlenmiş ve Meşşâî geleneğin mantıkla ilgili görüşleri eleştirilmiştir. Bu bölümde ele alınan ve eleştirilen diğer bazı konular ise madde-suret, cevher, tanım ve görme teorileri ile burhanî

2 Uluç, “Kutbüddin Şîrâzî'nin İşrâkiliğin Anlaşılması ve Dönüşmesindeki Rolü”, s. 207.

3 Sühreverdî, *İşrak Felsefesi: Hikmetü'l-İşrâk*, çev. Tahir Uluç. *Hikmetü'l-İşrâk*'ın ikinci tercümesi için bk. Sühreverdî, *Hikmetü'l-İşrâk: İşrak Felsefesi*, çev. Eyüp Bekiryazıcı - Üsmetullah Sami.

yönteme dayalı Meşşâî bilgi teorisidir. Şerhin ikinci bölümünün temel konusu ise işrak felsefesinin merkezini oluşturan Sühreverdî'nin nur teorisi- dir. Bu teoride, Meşşâîliğin *varlık* kavramı yerine yerleştirilen *nur* kavramı apaçık olmasından dolayı tanımlanamaz görülmüş ve bütün varlık nur ile izah edilmiştir. Bu sebeple de eserin bu kısmında nurun ve nura/ışığa kar- şın zulmetin/karanlığın mahiyeti, *nûrû'l-envârdan* sudur eden diğer nur- ların teşkiki yapısıyla oluşan sudur teorisi, işrâkî nefis teorisi vb. olmak üzere işrak felsefesinin temel konuları işlenmiştir.

Tercüme Şehrezûrî şerhinin “Pejûheşgâh-ı Ulûm-i İnsânî ve Mutâlaât-ı ve Tahkîkât-ı Ferhengî, Tahran 1380” (Tahran: Institute for Humanities and Cultural Studies, 2001) neşri esas alınarak çevrilmiştir. Ancak Hüseyin Ziyâî Türbetî'nin üç yazmayı⁴ esas alarak tahkik ettiği şerhin baz alınarak çevirisi yapılan edisyonu hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte çevirinin, söz konusu neşrin yanı sıra daha anlaşılır olmasından dolayı Şîrâzî'nin şerhi ile desteklendiği bilinmektedir.

Formel açıdan ele alındığında tercümedeki bölüm başlıkları ve alt başlık- ların isimlendirilmesinin asıl metin⁵ ile uyumlu olduğu söylenebilir. Ese- rin aslındaki القسم الأول (birinci kısım) ve القسم الثاني (ikinci kısım), tercüme- de “birinci bölüm” ve “ikinci bölüm” şeklinde çevrilmiştir. Aynı zamanda tercümede Şehrezûrî'nin Şîrâzî'den farklı olan⁶ yazım yöntemine uyularak önce Sühreverdî'nin metni daha sonra ise Şehrezûrî'nin metni yazılmış- tır. Eserin Arapça'sında Şehrezûrî'nin Sühreverdî'nin metnini aktarırken قال الشيخ (Şeyh dedi ki:) şeklinde yazdığı kısmı yazar “METİN” şeklinde çevirip Sühreverdî'nin metnini yazmış, Şehrezûrî'nin kendi metnini ya- zarken أقول (söylüyorum) şeklinde yazdığı kısmı ise “AÇIKLAMA” şeklin- de çevirmiş ve Şehrezûrî'nin metnini yazmıştır. Tercümede Sühreverdî ve Şehrezûrî metinlerinin bu başlıklarla verilmesi, okuyucuya büyük kolay- lık sağlamıştır. Ancak aynı şeyi tercümenin kapağında yazılan eser ismi için söylemek pek mümkün değildir. Kapakta önce Sühreverdî ve eserinin isimleri verilmiş ve hem daha büyük hem daha belirgin bir şekilde yazıl- mışken Şehrezûrî ve şerhinin isimleri daha sonra verilmiş ve hem daha küçük hem daha silik yazılmıştır. Aslında çevirisi yapılan eser, Sühreverdî'nin *Hikmetü'l-işrâk*'ı değil Şehrezûrî'nin *Hikmetü'l-işrâk Şerhi*'dir. Her

4 Köroğlu, “Şehrezûrî, Muhammed b. Mahmûd”, s. 462-66.

5 Şehrezûrî, *Şerhu Hikmeti'l-işrâk*.

6 Kutbüddîn-i Şîrâzî, şerhini yazarken Şehrezûrî gibi önce Sühreverdî'nin metnini sonra da kendi metnini paragraf paragraf yazmamış, Sühreverdî'nin metninin içerisinde, yani kelimelerin/cümlelerin arasında bazan bir kelime bazan bir cümle bazan da bir paragraf şeklinde metnini yazmıştır (bk. Kutbüddîn-i Şîrâzî, *Şerhu Hikmeti'l-işrâk*).

ne kadar bu şerh *Hikmetü'l-işrâk* metni üzerine yapılmış olsa da sonuçta müstakil bir eser olup Şehrezûrî'ye aittir. Dolayısıyla kapakta gereken vurgu, Şehrezûrî ve *Hikmetü'l-işrâk Şerhi*'ne yapılırsa eser ismiyle ilgili bir karışıklığın da önüne geçilmiş olur.

Şehrezûrî'nin formel açıdan Şîrâzî'den daha anlaşılır olan yazım yöntemine karşın, Şehrezûrî şerhinin mâna açısından daha kapalı ve anlaşılması güç olan kendine has birtakım zorlukları vardır. Nitekim yazar önsözde, eserin nevi şahsına münhasır problemlerine işaret etmiş ve bunları aşmak için Şîrâzî'nin şerhinden oldukça istifade ettiğini belirtmiştir (s. 14-15). Bu noktada Uluç, çeviri yaparken karşılaştığı (anlamayı da güçleştiren) yazımsal problemlerden yola çıkarak Şehrezûrî şerhinin yeni bir tahkikinin yapılmasına ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır. Arapça ibaresi daha açık ve güzel olan Şîrâzî'nin şerhi sayesinde doğru metne ulaşıp tercüme yapabildiğini belirten yazar, Şîrâzî şerhini tahkik eden Abdullah Nûrânî ve Mehdî Muhakkık'ın başarılı çalışmalarının hakkını teslim etmektedir.

Hem biçim hem muhteva açısından tercümenin, Arapça aslını yansıttığı ve oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Bunda, tercümenin daha önce *Hikmetü'l-işrâk*'ı çeviren ve oradaki eleştirilere hâkim olan bir yazar tarafından yazılmasının da bir payı vardır. Çünkü hem *Hikmetü'l-işrâk*'ta hem Şehrezûrî'nin şerhinde sadece İşrâkîliğin ve Sühreverdî'nin felsefesi bulunmamaktadır. Bu eserlerde aynı zamanda Sühreverdî'nin Meşşâî felsefeye, bilhassa İbn Sînâ'ya (ö. 428/1037) eleştiri getirdiği kısımlar da (ağırlıklı olarak) mevcuttur. Dolayısıyla çevirinin hakkıyla yapılabilmesi, eleştirilen Meşşâî ilke ve teorilerin de bilinmesini gerektirir. Sühreverdî kadar İbn Sînâ felsefesine de hâkim olmayı gerektiren bu ihtiyacı, Uluç'un *Hikmetü'l-işrâk*'ı çevirmenin yanı sıra *Sühreverdî'nin İbn Sînâ Eleştirisi* isimli eserini de yazmakla karşıladığı görülmektedir.

Tercümenin dilsel özellikleri incelenmek istendiğinde, iki açıdan, Türkçe ifadelerin yetkinliği ve *Hikmetü'l-işrâk*'ın temel kavramlarının nasıl çevrildiği dikkate alınarak değerlendirilebilir. Öncelikle tercümenin ifade biçiminde, genel itibarıyla, özenli bir Türkçe ifade kullanımının mevcut olduğu söylenebilir. Mesela çeviride Türkçe yazım kurallarına riayet edildiği, gereken yerlerde büyük harf kullanım hassasiyeti⁷ gösterildiği, noktalama işaretlerine uyulduğu gibi hususların yanı sıra ifade edilmiş cümlelerin gayet açık ve anlaşılır (tabii asıl metnin izin verdiği ölçüde) olduğu görülmektedir. Ancak bazı ifadelerde, Türkçe cümle yapısından ziyade asıl

7 Hakeza Allah'ın kastedildiği "Zat, Sen, O'nun, Kendisi, Yaratıcı..." vb. hemen bütün sözcüklerin ilk harflerinin büyük yazılması göze çarpan hassasiyetlerdendir.

metnin ifade biçimine sadık kalınarak çevirinin yapıldığı da gözükmektedir (s. 19, 20, 21). Bu da o cümlelerin devrik bir yapıda karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır.

Yazar, kapalı olduğunu düşündüğü veya eş anlamlısını vermek istediği yerlerde gerek “/” ile gerekse normal parantezle “(…)” açıklama yaparak okuyucuya daha anlaşılır bir metin okuma imkânı vermiştir. Özellikle şerhte, isim zikredilmeden eleştiri yapılan yerlerde, muhatabın İbn Sînâ olduğuna işaret edilmesi oldukça yararlı izahlardandır. Ancak çeviride köşeli parantezler hakkında herhangi bir açıklama yapılmadığından, bu durum o cümlelerin kâh Sühreverdî'nin-Şehrezûrî'nin kendi ifadesi (s. 42, 217, 255, 257, 421 vb.) kâh çevirmenin açıklama veya yorumu (s. 34, 202, 205, 209, 250 vb.) olduğu kanaati uyandırması açısından belirsizliğe sebep olmaktadır. Buna karşın, yazarın şerhte varlığına emin olmadığı ve/veya muhakkikin-müstensihin karıştırdığını düşündüğü bazı yerleri italik yazması ve dipnotta bunu belirtmesi aydınlatıcı mahiyettedir (s. 206, 209, 284).

Tercümelere önem kazanan hususlardan biri eserin ana kavramlarının çevrilme biçimidir. Uluç'un tercümede gerek işrâk felsefesinin gerekse genel anlamda felsefenin temel kavramlarını çevirirken bazan Türkçe karşılıkları bazan da eserin ana dilindeki okunuşuyla yazdığı görülmektedir. Mesela genelde “nur, nûr'ül-envâr, zulmet, gani, süflî, hikmet, işrâki, teellüh” vb. kavramlar Türkçe sözcüklerle “ışık, ışıkların ışığı, karanlık, zengin, bayağı, felsefe, ışıldayan, sezgisel felsefe” şeklinde çevrilmiş iken “müşahede, mükâşefe, müteellih, keşf, zevk, zevki- bahsî (felsefe), salık, berzah” vb. kavramlar ana kaynaktaki okunuşlarıyla verilmiştir. Bu kavramlardan en dikkat çeken *nurun* “ışık” olarak tercüme edilmesidir. Çünkü işrâk felsefesinin esasını oluşturan ve sudur teorisinde *nûr'ül-envâr* ile (nurlar nuru/Tanrı) zirveye ulaşan bu kavramın “ışık” olarak çevrilmesiyle bir anlam daralmasına uğrayıp uğramayacağı akla gelen problemlerden biridir.

Son tahlilde Uluç, Şehrezûrî'nin şerhini Türkçe'ye başarılı bir şekilde çevirmekle alana önemli bir katkı sağlamıştır. Bu katkının en belirgin yönleri arasında şerhin, okuyucu ve araştırmacılarına hem ulaşılması hem anlaşılmasında sağlayacağı kolaylıklar sayılabilir. Genel itibarıyla Şîrâzî'nin şerhi Şehrezûrî'nin şerhine dayandığından, çoğu ibareleri benzer veya aynıdır. Bu sebeple tercümenin altı çizilmesi gereken bir diğer katkısı, Şîrâzî'nin şerhinin kavranmasında ışık tutucu olmasıdır. Dolayısıyla *Şerhu Hikmeti'l-ışrâk*'ın çevirisi *Hikmetü'l-ışrâk*'ı, Şehrezûrî ve Şîrâzî'nin şerhlerini anlamak isteyen her okuyucu ve araştırmacı için bir baş ucu kitabı olabilecek niteliktedir.

Bibliyografya

- Koroğlu, Burhan, “Şehrezûri, Muhammed b. Mahmûd”, *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2010, XXXVIII, 462-466.
- Kutbüddîn-i Şirâzî, *Şerhu Hikmeti'l-işrâk*, nşr. Abdullah Nûrânî - Mehdi Muhakkık, Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, 1383.
- Kutluer, İlhan, “Hikmetü'l-işrâk”, *DİA*, 1998, XVII, 521-524.
- Sühreverdî, Maktûl, *Hikmetü'l-işrâk: İşrâk Felsefesi*, çev. Eyüp Bekiryazıcı - Üsmetullah Sami, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Sühreverdî, Maktûl, *İşrâk Felsefesi: Hikmetü'l-işrâk*, çev. Tahir Uluç, İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Şehrezûri, Muhammed b. Mahmûd, *Şerhu Hikmeti'l-işrâk*, nşr. Hüseyin Ziyâi Türbetî, Tahran: Müessesesi-i Mütâlaât ve Tahkîkât-ı Ferhengî, 1372.
- Uluç, Tahir, “Kutbüddîn Şirâzî'nin İşrâkiliğin Anlaşılması ve Dönüşmesindeki Rolü”, *Marife*, 16/2 (2016): 205-236.